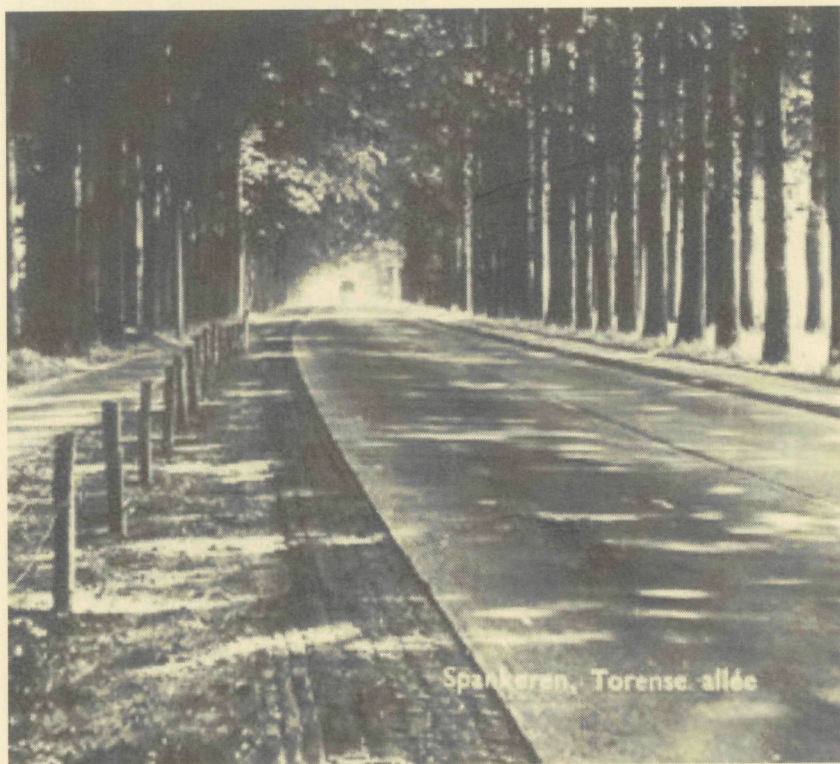

“De Marke”

Maart 2006

Oude berichten over Beekbergen,
Brummen, Eerbeek, Hall, Hoenderloo,
Klarenbeek, Loenen, Ugchelen

Spankeren, Toreense allée

Foto omslag

Deze foto verwijst naar een artikel van Stan Dekker op pag. 23. De *Torense Allee* te Spankeren gezien in de richting van Leuvenheim ter hoogte van *Restaurant de Luchte* op een briefkaart uit 1934. Dit gedeelte heet nu Zutphensestraatweg. De allee, omzoomd door statige beuken in volle wasdom, was op dat moment voorzien van betonplaten met een rand van oude klinkers. Het toen net aangelegde fietspad binnen de bomen wordt op dit punt van de weg gescheiden door houten paaltjes

“De Marke”

Orgaan van de Oudheidkundige Vereniging De Marke, met als werkgebied Beekbergen, Brummen, Eerbeek, Hall, Hoenderloo, Klarenbeek, Loenen, Ugchelen

30^e jaargang, maart 2006

Redacteur: Piet Willemsens, Stationsweg 6,
6971 BX Brummen. 0575-562 571
E-mail: Piet.Willemsens@hetnet.nl

Samenstelling van het bestuur

H.W.van Harreveld;
Tuinstraat 59, 6971 BH Brummen, *voorzitter*
tel. 0575-561 005
C.C.Uenk-Dirksen, Ringlaan 46, 6961 KL Eerbeek;
0313-652 553; *secretaris*
J.Zengerink, Rhienderensestraat 53
6964 BH Hall; 0313-651 960; *penningmeester*
W.T.M.Klomp, Langschoten 71
7371 EP Loenen; 055-505 2276; *bibliothecaris*
M.van Zadelhoff-Ruumpol, Loenenseweg 150
6961 HL Eerbeek; 0313-651 724
J.R.B.W.Krepel, Vijverweg 2
7382 BV Klarenbeek; 055-301 1330
A.van Bodegom, Wilhelminastraat 12
6971 AK; Brummen; 0575-561 323

Inhoudsopgave

	Pag.
- Ter inleiding	5
- Schaapskooien, overvloedig aanwezig in het oude Loenen – <i>Henk Witteveen</i>	6
- Het Blick, boerderij met schaapskooi van Mesdag	11
- Reacties op oktober-nummer	13
- Han de Vos, chroniqueur van het oude Brummen - <i>Piet Willemsens</i>	15
- Enige papierfabriek in Nederland op water en stoomkracht – <i>Martien Kobussen</i>	19
- Aanplant bomen aan de oude Toren Allee - <i>Stan Dekker</i>	23
- Spiritisme op Rhienderstein – <i>Piet Willemsens</i>	31
- Biedermeier-kabinet na verwaarlozing gerestaureerd - <i>PW</i>	35

Ter inleiding

Dat het tijdschrift De Marke aardig goed wordt gelezen, ook kritisch, is te zien op pag. 13, waar de reacties van lezers zijn weergegeven. Ze zijn welkom, evenals het aanreiken van suggesties voor nieuwe onderwerpen. Een stukje zelf schrijven is nóg mooier. Reeds eerder gaf ik hier de suggestie een oude foto in te sturen, met een activiteit die niet meer plaatsvindt, bijv. op de boerderij, op kantoor, in een smederij, of in welk beroep ook. Als het maar uit ons werkgebied is; enkele toelichtende regels erbij, en huppekee, u bent auteur van een veel gelezen stukje!

Zo gemakkelijk ging het Stan Dekker niet af, die een doorwrochte studie maakte van een stuk weg van Leuvenheim tot De Luchte. Hij toont aan dat, als je maar diep en ijverig genoeg in oude papieren duikt, er mooie dingen boven water kunnen komen. Dat geldt ook voor artikelen over o.a. schaapskooien in Loenen en een oude papierfabriek langs het Apeldoorn-Dierens Kanaal

Maar onze vereniging biedt meer dan alleen een tijdschrift: neem de lezingen, waarvoor bijna ieder maand een boeiende spreker wordt ingehuurd. De laatste drie keren telkens een volle zaal, of het nu ging over oude landgoederen (Berthus Maassen met dia's), Hessenwegen, en Duitsers die in vorige eeuwen seizoenmatig in Nederland kwamen werken, zoals de hannekemaaiers. Wietse reageert er leuk op, pag. 38.

Op deze plaats ook een eervolle vermelding over het driekoppige team van De Marke (voorz., secr. red.) dat in december meedeed aan het Brummens Dictee dat ieder jaar in deze gemeente plaatsvindt. Van alle deelnemende verenigingen kwam De Marke als beste uit de bus. Daar ligt het dus niet aan ...

Tot slot een artikeltje over een deerlijk verwaarloosd Biedermeier-kabinet, dat door een vindingrijke amateur vakkundig werd hersteld. Red.

Schaapskooien, overvloedig aanwezig in het oude Loenen

Henk Witteveen

De enige schaapskooi die Loenen rijk is, staat hier pas sinds ca. 1960. Hoe het daarvóór met schaapskooien gesteld was, weten niet veel mensen te vertellen, laat staan de vraag te beantwoorden hoe de situatie aan het eind van de 19^e eeuw was. Vandaar dat de vraag aan mij werd toegespeeld, of er rond 1890 twee kooien in Loenen hebben gestaan. En of het mogelijk was dat die er uitzagen als op het onlangs aangetroffen schilderij van Taco Mesdag (illustratie).

Kadastrale atlas 1832

Om de plek in Loenen te vinden, heb ik gebruik gemaakt van de kadastrale atlas van 1832. In 1998 is er een heruitgave verschenen van de kadastrale atlanten 1832 van o.a. de gemeentes Brummen en Beekbergen (beiden in de bibliotheek van de Marke aanwezig).

De originelen zijn gemaakt voor wat wij nu de OZB. noemen. Ieder perceel met de eventuele bebouwing is er nauwkeurig in opgetekend en in een begeleidende tekst beschreven, zoals oppervlakte, soort terrein, welke bebouwing en wie de eigenaar is. Ieder grondstuk werd in een klasse ingedeeld en als het bebouwd was, met de daarvoor verschuldigde belasting.

Toen ik mij meer in de materie verdiepte, ontdekte ik dat er maar een klein aantal schaapskooien in het tekstboekje genoemd werden. Dat waren die kooien die op een apart perceel stonden. Maar de kooien die op een erf stonden, werden niet genoemd. De belasting werd over de gehele bebouwing van het perceel bepaald. Gelukkig zijn alle kooien wel op de kaarten ingetekend door middel van een zeshoekje met twee lange zijden, gelijkend op de plattegrond van een schaapskooi. Na enig turen op de tekeningen ontdekte ik dat in Loenen omstreeks 1830 er liefst twintig kooien hebben gestaan!

Toch was het vrij gemakkelijk om de kooi, die Taco Mesdag naar alle waarschijnlijkheid heeft geschilderd, te vinden. Er was van alle twintig er maar één die zó ten opzichte van andere bebouwing stond, dat het klopte met

Afbeelding schilderij van Mesdag, 1890. Het origineel in kleur

de positie zoals op het schilderij. Het kan bijna niet anders dan dat het hier gaat om de boerderij het *Blick* aan de Vrijenbergweg 19, nu eigendom van de familie Hein Reusken.

Het *Blick* was in 1832, volgens de atlas, eigendom van douairière Hacfort tot ter Horst, en ook de kooi. Maar het terrein waar de kooi op stond was eigendom van de Marke. De schilder moet op het pad dat langs het terrein loopt, op een plek vlakbij het monument voor de verongelukte Franse vliegenier, zijn schetsen hebben gemaakt.

Tijdens mijn speurtocht werd mijn interesse gewekt naar de geschiedenis van de schapenteelt rond 1800. Twintig schaapskooien alleen in Loenen, dat is toch niet mis. Achteraf ontdekte ik dat ons dorp een van de plekken op de Veluwe was met extra veel schapen.

Om schapen te houden voldeed Loenen aan de juiste voorwaarden, namelijk grote heidevelden met de akkers hier niet ver vandaan.

Tekening schaapskooi door de auteur

Weideschaap weinig waarde voor de wol

Op de randen van de Hoge Veluwe was de mogelijkheid voor landbouw het gunstigst, altijd ongeveer 20 meter boven AP. De schapenhouderij stond geheel in dienst van de landbouw. De dieren werden vrijwel alleen gehouden voor de mest. Het Veluwse heideschaap had weinig waarde voor de wolproductie en ook het vlees stelde niet veel voor, alles was in dienst van de mestproductie. Om veel mest te verkrijgen maakte men gebruik van potstallen en het leefritme van de schapen. Het ritme van de schapen was ongeveer als volgt.

In de middag naar de hei om te eten, de avond gebruiken om te herkauwen, de nacht om het voer te verteren en de morgen om te poepen **in de stal**. De stallen waren potstallen, ze hadden een verdiepte vloer van ongeveer 1 meter. Als er voldoende mest in de stal lag, werd er een laag heideplaggen op gedaan, een proces dat doorlopend werd herhaald. Aan het eind van het seizoen stonden de schapen vaak anderhalve meter hoger in de stal. De vorm van de stal was zo gekozen, dat er geen rechthoekige hoeken in voorkwamen, om dooddrukken elkaar tegen te gaan.

Er stonden in Loenen twee soorten kooien: afzonderlijke kooien die op het erf van de eigenaar stonden en kooien in clusters op het terrein van de Marke. Hier ging het om schapen van meerdere eigenaren. De gezamenlijke kooien die ik tegenkwam stonden in het zuidwesten van Loenen, omgeving de Laak. Hiervan gingen de schapen naar het Loenenseveld; de groep links van de Groenendaalseweg ging grazen in de Loenermark.

De particuliere kooien waren verspreid te vinden in de buurtschap Zilven en in Loenen dorp. In het dorp vond men alleen kooien achter de boerderijen die aan de Vrijenbergweg en de Hoofdweg stonden. Deze kooien hadden alle een verbinding met een pad dat achter de huizen liep, of liever gezegd voorlangs de boerderijen, omdat deze alle met de achterkant naar de eigenlijke weg stonden. Deze schaapsdrift begon vanaf het Grote Modderkolk richting Hervormde kerk en vervolgens naar de hei rechts van de Groenendaalseweg. Dit pad bestaat bijna nog zijn geheel; vanaf de kerk draagt het pad nu nog de naam Schepersweg, en vervolgens Schaapsdrift.

De mest van de koeien was ook het belangrijkste product dat deze dieren oprachten. Daarom gebruikte men ook hier potstallen, waarin doorlopend heideplaggen werden gestrooid. Per hectare bouwland waren er veertig karrenvrachten plaggen nodig om op deze wijze te kunnen bemesten. Het bouwland werd dan ook geleidelijk aan verhoogd en zo ontstonden de zgn. *enken* en als neveneffect bevatten de heidevelden op den duur geen enkele humus meer en ontstonden er zandverstuivingen.

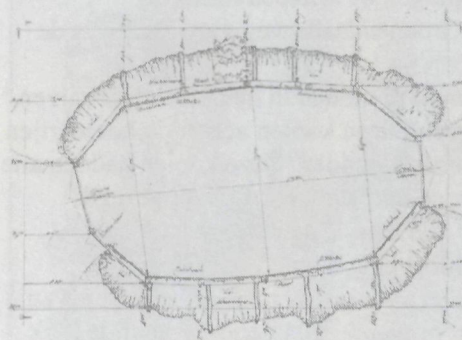
Kunstmest verjoeg het schaap

Dat Loenen en Zilven oorspronkelijk twee kernen waren en ook ieder een afzonderlijke Marke hadden, is nog overal aan te zien, hoewel de samenvoeging toch al jaren een feit was. Zo hadden ze alles dubbel, zoals heidevelden, de natte broeklanden, de landbouwenken, de schaapskooien en een dubbel aantal koe- en schaapherders.

Als men bedenkt dat het bouwland in Loenen van 1650 tot 1750 van ca. 100 tot ca. 250 hectaren was opgelopen en dat er voor 1 hectare ongeveer veertig karvrachten heideplaggen nodig was, dan is het niet moeilijk om na te gaan dat er in der loop der eeuwen enorme hoeveelheden heideplaggen zijn gebruikt. Met de komst van de kunstmest en goede voorlichting verdween de schapenhouderij en kregen de koeien een andere taak in de landbouw en veeteelt.

Een goed inzicht in het verloop van de schapenhouderij blijkt uit navolgend lijstje van veetellingen in de gemeente Apeldoorn. Er waren in

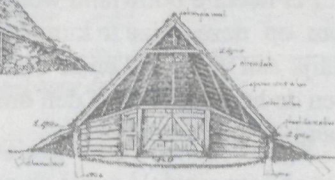

PERSPECTIE

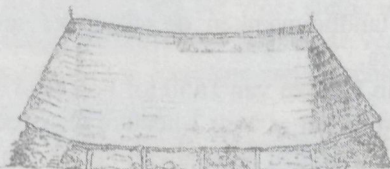
ZUIDAANKICHT

ZUIDAANKICHT

Fig. 11. Schaapskooi van eer. Betreft op het hoogste punt, werd waarschijnlijk gebouwd omstreeks 1800. Streekt naar het noorden van. Vasthoudt van posten, houten steunbomen aan de zijden. Aanvullende. Tot 1825 bevat het eer Betreft om 120-140 schapen. Verdiepte bodem voor de winning van schapepen. Opgetrokken in 1942.

170

WESTAANKICHT

*Afbeeldingen uit Landelijke
bouwkunst in Oost-Nederland
van Jan Jans*

1812 - 3869, in 1851 -
7429, in 1865 - 6118 en in
1870 - 4956 schapen.
Omstreeks 1850 was dus
het hoogtepunt in de
schapenhouderij. Toch
werden er bij een veertelling
in 1900 in de driehoek
Renkum, Loenen, Dieren
nog ongeveer 10 000
schapen geteld.

Tenslotte. Op een kaart
van Isaac van Geelkerken
uit 1642 van Eerbeek vond
ik westelijk van de
Eerbeekse Enk ook al een
groepje schaapskooien. Of
in de taal van toen: "
*Scaepscotten bij Den
Eerdteecken Enck*".

“Het blick”, boerderij met schaapskooi van Mesdag

Hieronder de beschrijving van de huidige situatie van de boerderij waarop de schaapskooi stond die in 1890 door Taco Mesdag is gemaakt (Zie vorig artikel). Een *blick* was oorspronkelijk een stuk “opgewassen” grond in een waterrijk gebied.

Boerderij “Het Blick” is gelegen aan de Vrijenbergweg 19 in Loenen. Volgen de kadastrale atlas van 1832 was Het Blick eigendom van de Douarière O.G.W.J. Hacfort tot ter Horst. Volgens de opgelegde belastingaanslag een eenvoudige boerderij.

Het voorterrein was een strook heide (langs de weg) van de Marke van Loenen. Het vreemde is dat op dit stuk heide een schaapskooi stond, die ook weer eigendom was van de Hacforts.

Verplichtingen pachter

De pachters moesten in die tijd een derde van de opbrengst als pacht aan de eigenaar betalen. In de contracten tussen pachters en de heer van Ter Horst lezen we dat *“de huurder zijn huis wanddigt moest houden zoodanig, dat de vrouwe verpagterse bij vernieuwen der wanden, niet meerder als grondhout en wandstaken zullen behoeven te maken”*.

Dat werd aan het eind van de achttiende eeuw een dode letter, omdat steeds meer de lemen wanden werden vervangen door baksteen. Het Blick moest ook een zogenaamde toepacht leveren, dit was ‘s winters een karredienst voor de heer verrichten en verder *“jaarlijks drie paar volwassen jonge hoenders en vijftig eyeren omtrent paaschen leveren”*.

De barones was alleen al in de kadastrale gemeente Beekbergen eigenares van ruim 535 hectare aan gronden, met daarop haar kasteel en verschillende boerderijen en papiermolens. Na haar overlijden kwam haar bezit door erfenis in verschillende handen. Haar oudste zoon Caspar Florentius Ignatius Franciscus erfde o.a. Ter Horst, en haar tweede zoon Gerardus Josephus Henricus Antonius is toen eigenaar van Het Blick geworden. Bij de verdeling is er kennelijk een laan als grens gebruikt, die nu nog altijd bekend staat als de Scheidsallee. Het is de laan van het Veenhuis (kwekerij Wilbrink) naar de Veldhuizen.

De beide zonen hebben beiden alleen (twee) dochters gekregen, waardoor de naam Hacfort is verdwenen. De tweede dochter van Gerardus

Boerderij "Het Blick", Vrijenbergweg 19, waar ooit die mooie schaaapskooi stond

trouwde met een baron van Voorst tot Voorst; uit dit huwelijk is een dochter geboren die met een Jonkheer van Nispen tot Pannerden is getrouwd. Uit dit huwelijk is een dochter geboren, de laatste tak van de familie die Het Blick in bezit had namelijk: Jonkvrouw Theresia Elisabeth Canisia Maria van Nispen tot Pannerden, echtgenote van mr. W.M.J.A. Russell.

Nadat de laatste pachter was overleden en Het Blick als boerderij geen toekomst meer had, heeft zij het, kort voor haar overlijden, op 4 mei 1998 verkocht aan Hein Reusken, aannemer uit Eerbeek, die het verbouwd heeft tot woonboerderij en er zelf met zijn gezin is gaan wonen. Reusken is de achterkleinzoon van Gerhardus Reusken, de aannemer die Het Blick in 1905 heeft herbouwd nadat het in 1903 door brandstichting van een buurman verloren was gegaan evenals Vrijenbergweg 17.

Reacties op oktober-nummer

Wietse Venema

Cortenoever

Op blz. 23 van het tijdschrift van oktober 2005 wordt een verklaring gezocht van de naam Cortenoever. Vermoedelijk een vroegere bewoner of de naam van een boerenhoeve, wordt gesuggereerd. Nu ben ik nog maar één keer in de omgeving van Cortenoever geweest, maar volgens mij hoeft de verklaring van de naam niet zo ingewikkeld te zijn. Vanaf de doodlopende weg zag ik de IJssel stromen en verderop met grote bochten verder kronkelen. De IJssel was dus altijd al de belangrijkste weg, maar ter plaatse was de oever (om aan te leggen) kort, dat is mijn verklaring. Het was gewoon een korte oever! Wanneer de lezers van De Marke om die verklaring moeten lachen, kan ik er ook niks aan doen!

Johanna Reijndts

Dat vond ik een ingewikkeld verhaal. Ik was vergeten wat er in het testament stond. Dat heb ik opgezocht op blz. 34 van het maart-nummer van 2005. Johanna is tenminste 65 jaar geworden (blz. 30 van maart 2005). Ze is geboren december 1684 te Duistervoorde, althans dat wordt aangenomen. (blz. 35 van maart 2005). Ze is gestorven op 25 december 1764, dus ze is precies 80 jaar geworden, een hoge leeftijd voor die tijd.

Johanna heeft geen man, geen kinderen en geen familie met een vraagteken (blz. 11 oktober 2005), maar bij de opening van het testament blijken er plotseling 8 nabestaanden te zijn (blz. 34 van maart 2005). Volgens mij had de inhoud van het verhaal wel iets duidelijke gekund, nu ook nog verdeeld over twee nummers van ons tijdschrift.

Jan Plant

Grizellstraat Deze straatnaam verdient een wat nauwkeuriger omschrijving. Hij is genoemd naar H.A. Grizell, hoofd van de openbare lagere school in Eerbeek van 1930 tot 1957. In 1892 in Arnhem geboren, van 1913 tot 1923 onderwijzer te Eerbeek, daarna tot 1930 hoofd van de school in Hall en vervolgens terug naar Eerbeek. In 1959 op 66-jarige leeftijd overleden door een droevig ongeval. Plaatselijk vooral bekend als een zeer veelzijdig historicus en een mens met een glanzend verleden.

Steenbeekstraat. Genoemd naar Hendrik Gerrit Steenbeek, geb. in 1820, die in 1844 onderwijzer werd in Hall. In 1852 ging hij naar de nieuw opgerichte school in Eerbeek. In 1857 richtte hij een bijzondere, aan de openbare school

verbonden kostschool op. Steenbeek was de eerste schoolmeester van Eerbeek, met vele verdiensten op onderwijsgebied in zijn tijd, voor de toen nog kleine gemeenschap. Hij overleed in 1888.

A.G.H.Groeneveld uit Heiloo meldt dat het op blz. 26 genoemde café De Bonte koe heet, en niet De Blauw.

Rein de Vries

Naar aanleiding van het hoofdstuk "Straatnamen"enz." wil ik met je welnemen toch even reageren. Op blz. 23 van De Marke wordt de Stuyvenburgstraat (niet met ij, maar met y en zonder t) genoemd. Stuyvenburch, Rentmeesterhof, Rentmeesterstede en ook Het Illinck zijn volgens een zekere heer Derickx, die ik in het verleden op kantoor op bezoek heb gehad, boerderijnamen. Derickxkamp is dat niet, maar een naam van een "afgeperkt stuk land" (= kamp) waarop de familie Derickx een boerderij had. Het Buynink, de nieuwe zorgwoningen naast De Beekwal is ook een veldnaam uit het gebied, volgens een onderzoek van Jan de Ruiter. Over deze materie, de veld- en boerderijnamen, heeft dr. Otten uit Heerde op 28 januari 2004 voor De Marke een lezing gehouden.

De H.A. Grizellstraat (niet A.H.) is, zoals we weten, vernoemd naar de bekende hoofdonderwijzer. Hendrikus Albertus Grizell is, komende van Hall) van 1930 tot 1958 hoofdonderwijzer aan de de dorpsschool in Eerbeek geweest. Het een en ander is te lezen in "Over de stichting van een school.." ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de Eerbeekse dorpsschool, door Mart W.H. de Weerd, uitgave Gem. Brummen. In het Klaverblad van 10 oktober 1990 stond een 60 jaar oude foto van hem met drie collega's, hij als jong hoofdonderwijzer in Hall. Ik hoop hiermede een bijdrage en een m.i. een duidelijkheid te hebben geleverd.

Hartelijke groeten en tot ziens,

Rein

Hoera

Sinds kort kent De Marke ook een eigen website!

www.ohv-demarke.nl . Webmaster Peter

Nieuwendijk heeft die belangeloos voor ons

gebouwd. Een compliment waard. Marianne

Han de Vos, chroniqueur van het oude Brummen

Piet Willemsens

Ongeveer in ieder dorp had je vroeger figuren, die er gewoon niet meer zijn. Geen toppers in intellectueel, politiek of zakelijk kunnen, en toch mensen waartegen men opzag, die iedereen kende en ongemeen populair waren. De Brummense Han de Vos, op 8 januari 1978 op 72-jarige leeftijd overleden, was er zo een. Bekend om zijn stukjes in de krant, zijn boekjes, zijn bezoekjes aan een gezellig café en zijn prestaties in het schaken.

Onderwijsman

Van geboorte was Han de Vos een Arnhemmer, maar opgroeien deed hij in Eerbeek, bij de familie Burgers. Al vroeg had hij voor het onderwijzersambt gekozen. Zijn eerste aanstelling was op een christelijke school in Voorst. Han was te lichtzinnig van geest om het daar lang vol te houden. Vanaf 1946 was hij verbonden aan de openbare Koningin Julianaschool in Brummen, waar hij (vanuit Voorst) ging wonen met zijn gezin. Toen hij in Brummen solliciteerde, kreeg het gemeentebestuur een verzoek met honderd handtekeningen om hem te benoemen, zóveel naam had hij inmiddels gemaakt met zijn stukjes in de krant. Ongeveer 45 jaar heeft De Vos bij het onderwijs, bij zijn leerlingen, hun ouders en zijn collega's in hoog aanzien gestaan. Zijn met grappen doorspekte lessen drongen diep in de hoofden van de leerlingen door.

Han ging in 1968 met vervroegd pensioen. Toen had hij nog meer tijd had om de pen te hanteren, voor velerlei doeleinden. Al in Voorst namen drie streekkranten zijn pennen- vruchten op, waaronder de Brummense Courant. Het was ook in dit blad dat Han zijn beroemde gedicht *De Acht Doden* publiceerde, vrij snel nadat bijna op de laatste dag van de oorlog acht prominente burgers van Brummen op Groot Engelenburg waren gefusilleerd. Waarschijnlijk heeft Han Vos bij de titel en de opzet van het vers zich laten inspireren door het landelijk bekende gedicht van Jan Campert, *Het lied der achttien doden*. Het is er niet minder om, ook nu vind ik Han's gedicht een ontroerend vers, dat de gevoelens van diepe smart en grote verontwaardiging in april 1945 voor immer vorm heeft gegeven. Hier is het

*Bij 't oud kasteel, in d'eerste schemer van 't prille ochtendlicht,
Terwijl de dageraad van de bevrijding reeds gloorde in hun ziel,
Daar vielen zij, die sterven moesten, als bloedig offer van hun plicht,
Een doffe knal, een plons, de vijver rimpelde en schijnbaar was het uit,*

*Maar op dezelfde ochtend nog, terwijl het dorpje stil lag en verlaten,
Begon hun naam te glanzen met een donkre gloed:
Een akelig gerucht sloop door de stille straten,
Men fluisterde hun naam met een ontroerd gemoed.*

*Als onze naam reeds lang zal zijn vergeten,
En weggespoeld in de rivier van Tijd,
Dan staat hun naam met gouden letters nog gebeiteld
Op de granieten rots der Onvergankelijkheid.*

Schrijversactiviteiten

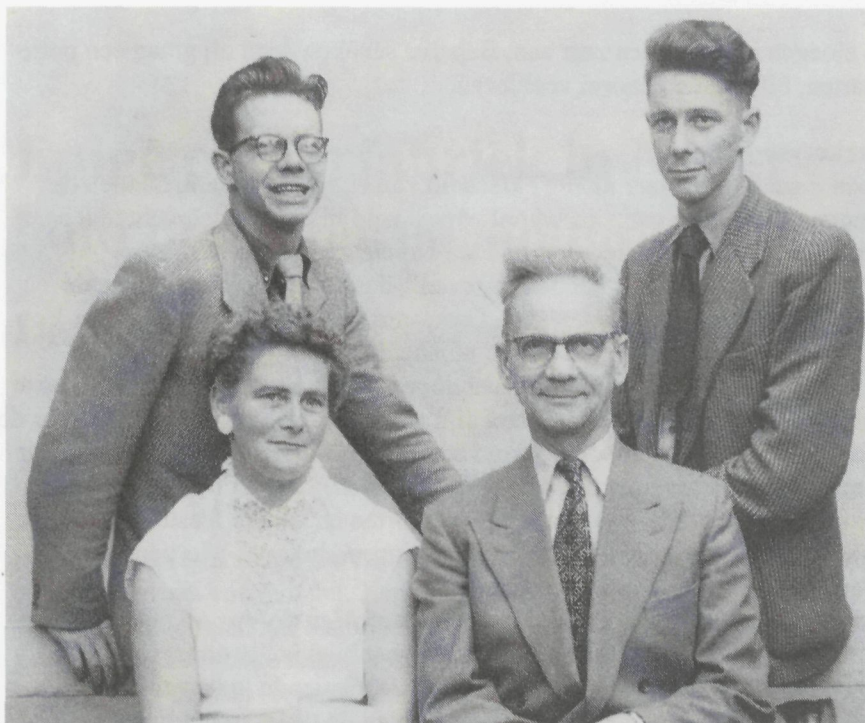
In de vijftiger en zestiger jaren waren de brievenbussen nog niet dagelijks verstopt met vijf streekblaadjes, waarmee we nu overladen worden. In dit dorp bestond er maar één medium waar eenieder gretig naar uitkeek: de Brummensche Courant, later Weekblad.

Han's schrijversactiviteiten waren velerlei, wekelijks een gedichtje in de Brummense en Eerbeekse Courant, de rubrieken *Kruuthof* en de *Ijssefeitjes*. En toneelstukken schrijven en die regisseren. De stof voor zijn vele verhalen deed Han op in gesprekken met mensen. "Het verhaal ligt op straat", placht hij te zeggen. "En de mensen komen met hun belevenissen naar me toe". Dat hij reeds voor 1940 een zeker niveau had, blijkt uit de invitatie van de NCRV om op 17 mei (van dat jaar) op de radio gedichten voor te lezen. De net uitgebroken oorlog belette dat, maar zoon Henk heeft trots de betreffende pagina uit de NCRV-Gids bewaard.

Van een anonieme mededichter, Mac Zeiler, kreeg Han na zijn overlijden het volgende eerbetoon mee in De Ijsselexpress:

*Een meesterhand is uitgeschreven,
De dop blijft op zijn pen geschroefd.
Het nieuwe jaar duurde slechts even,
hij had er nauwelijks aan geproefd.
Toen is de stilte ingetreden
en heeft het alles lam gelegd.
De dichter rust nu in de vrede
Die hij ons heeft voorgezegd.*

Han Vos met echtgenote en twee zoons , die nu resp.in Eerbeek en Friesland wonen

In de veertiger jaren heeft hij er wel eens over gedacht om van schrijven zijn beroep te maken. Het besluit was nee: "Vroeger telde je je dienstjaren en bovendien had ik vast werk. Ik dorst de sprong niet te wagen, nu zou ik het wel hebben gedaan". Het schrijverschap bleef wel zijn grote hobby. Dát niet alleen, hij was ook regisseur, dichter en een aantal dagen per jaar orgelman. In de krant schreef hij feuilletons, een ervan is in boekvorm verschenen: *Lente op de wilgenhoeve*. Verhalen van dingen die hij in het dagelijkse leven meemaakte. Hij had hoofd van de school kunnen worden, "Maar ik was bang dat ik dan een dooie onderwijzer zou worden en geen contact meer zou hebben met de mensen", verklaart hij zijn afwijzing.

Han heeft is voor de grap een keer met collega Smit naar Brabant getogen, met een buikorgeltje achter op de fiets. Daar deden ze zich voor als orgelmannen. De ervaringen die ze daar opdeden kwamen sappig in de krant

en sloegen in Brummen zeer aan. Behalve schaken deed hij graag een potje kaarten, biljarten en enorm veel lezen.

Verkeersboekje

Toen onze onderwijzer in 1967 afscheid van zijn beroep nam, hadden de jongens en meisjes van zijn school zóveel geld bij elkaar gebracht, dat ze er een dure dikke Van Dale voor konden kopen, zijn afscheidscadeau.

“Prachtig, wat jullie mij hebben gegeven”, dankte Han, die een massale hulde meekreeg. Hoofdmeester G. Grouwstra had uitgerekend dat Han Vos in al die jaren ruim 1400 leerlingen wijsheid heeft bijgebracht.

In 1965 trok Han Vos de aandacht door schrijven van een verkeersboekje voor de lagere scholen, samen met zijn collega E. van der Linde, die voor de tekeningen zorgde. Het boekje vond een grote landelijke afzet, zodanig dat spoedig een tweede druk noodzakelijk was. Han Vos had ook grote bekendheid als maker van liedjes op bruiloften en andere feesten. Eigenlijk kennen we deze figuren in ons gebied niet meer, hoewel, Martien Kobussen heeft er iets van weg....

De geschiedschrijving van Brummen heeft Han de Vos op populaire wijzen gediend door het samenstellen van het boekje “Brummen in oude ansichten”. Dat op een moment dat talloze, boeiende gegevens omtrent gebouwen nog net niet door vergetelheid van de tijd waren vernietigd.

Zijn twee zoons, de in de dertiger jaren geboren Henk en Hans, bewaren warme herinneringen aan hun vader (en moeder), hoewel ze hem 's avonds weinig thuis zagen. “Bijna altijd op pad, en als hij thuis was dan zat hij achter de schrijfmachine of in zijn boeken”. Dat Han zo'n indringend oorlogsgedicht kon schrijven, zal samen hebben gehangen met zijn vriendschap voor de later gefusilleerde Jan Somer, de toenmalige uitgever van de Brummense Courant.

Eén herinnering moet zoon Henk nog van zijn hart. “Een geweldige man, maar handig was Pa niet, als de fietsband moest worden opgepompt, moest Moeder eraan te pas komen!”.

Enige papierfabriek in Nederland op water en stoomkracht

De Middelste Molen in oude luister hersteld

Martien Kobussen

Het oude papierfabriekje De Middelste Molen aan het Apeldoornsch Kanaal staat er weer als vanouds bij. Een algehele restauratie is bijna voltooid. Voor een fors bedrag heeft het historische bedrijfje een fikse opknapbeurt gekregen. Zelfs de karakteristieke schoorsteen die een paar jaar geleden gesloopt werd is weer terug, dankzij ervaren bouwers. Het papierfabriek heeft inmiddels officieel de status van museum gekregen.

Het fabriekje aan de Loenense Molenbeek dateert al van het jaar 1662. Toen werd er reeds papier geschept. De molen brandde af in 1845 en werd herbouwd. Daarna wederom brand in 1886 en is in 1887 weer opgebouwd, in de huidige vorm. Voordien zat het woonhuis van de papiermaker vast aan de molen. Oorspronkelijk was er een combinatie van boerderij en papierfabriek. De boerderij van Wilbrink naast de fabriek was in vroeger eeuwen van dezelfde eigenaar.

Stoomketel

Het papier werd gemaakt op een *langzeefmachientje*; nat op formaat gesneden en met een handkar naar een drooghuis gebracht. De vellen werden opgehangen aan touwen. De andere dag weer afgehaald en met een handpers vlak geperst. Als het mooi wit papier moest zijn, werd vel voor vel gesorteerd.

De eerste stoomketel en stoommachine kwam in 1903, waardoor de productie aanmerkelijk opgevoerd kon worden. De stoommachine kon de beide *hollanders* en *kollergang* aandrijven. Hierdoor had de eigenaar meer water om de papiermachine aan te drijven. De kollergang had toen nog houten tandwielen, die wel eens stuk gingen als de kollerstenen slipten. De

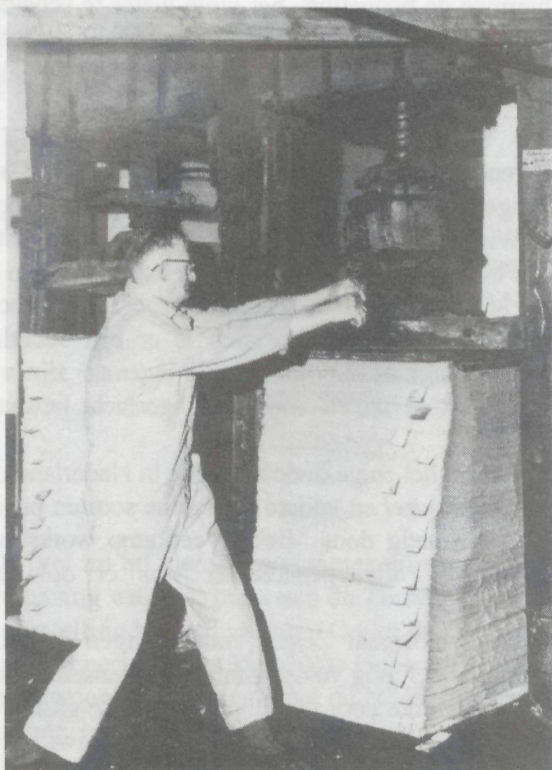

Recente opname van De Middelste Molen. Een papiermolen verschilt uiterlijk weinig van een korenmolen. Beiden werken met aandrijving van een waterrad. Binnen zijn er veel verschillen. Het koren wordt gemalen en in een papiermolen worden ook de lommen of op maalstenen bewerkt tot papierstof

molenmaker moest er dan aan te pas komen om een nieuwe in te zetten. Dit was vakmanschap.

In 1913 kwam de eerste droogcilinder, die zette men toen dwars naast de papiermachine. De papiermakers moesten de vellen op het droogdoek leggen en van achteren weer droog opstapelen. Dit bespaarde toen al bergen werk. De medewerkers hoefden immers niet meer naar de droogschuur. Er kwam een *tweeploegenstelsel*, zodat er meer geproduceerd kon worden.

In 1913 maakte Bomhof op de Middelste Molen wit papier voor tabakszakken, grijs papier voor drukkerijen en spijkerpakken. Het gramgewicht varieerde van 200 tot 500 gram per vierkante meter. Het aandeel verpakkingen voor tabak liep terug,

Jaap Witteveen, oud-chef van de Middelste Molen bezig bij de papierpers

omdat de fabrieken overschakelden op machinale verpakkingen. Omdat de Middelste Molen geen rollen papier kon leveren werd de afzet moeilijker.

Bovenbeek

De nu aanwezige en gerenoveerde papiermachine heeft een werkbreedte van 85 cm en is geplaatst na de brand van 1886. Deze werd 50 cm beneden de begane grond geplaatst. Dit was goed bekeken, want het gebruikswater wat men nodig had kwam uit de bovenbeek, die een verval had bij het waterrad van twee meter dertig. Zodoende had men voldoende druk op de waterleidingen. Het water dat zich vanaf de bovenbeek over het waterrad naar beneden stort, komt

terecht in een beek. Vroeger was er een dubbele beek, gescheiden door een houten wand. Bomhof had hiermee de bedoeling het vuile water te scheiden van het schone, omdat verderop aan de Molenbeek ook de papierfabriek Schut en Berends gebruik maakte van het water.

Uniek bedrijf

Na de fusie tussen Schut & Berends en Cartonfabriek Wed. J.W.Schut tot Lona Verpakking werd dit bedrijf eigenaar van het fabriekje. Doordat het gebouw goed werd onderhouden door Witteveen, die bij het fabriekje woonde en later door de familie Evers, bleef het bedrijf in stand. Vaak gingen bezoekers van de moderne Lona fabrieken op de Middelste Molen kijken hoe vroeger het proces verliep van grondstof tot vel papier. Sinds enige jaren is er een stichting gevormd door de gezamenlijke verpakkingsfabrikanten die eigenaar zijn van 'De Middelste Molen'. Hierdoor kon de molen voor het nageslacht bewaard blijven.

Buiten het Openluchtmuseum is dit het enige oude fabriekje in Nederland dat op deze oude ambachtelijke wijze *aquarel* en andere duurzame soorten papier maakt. De laatste jaren wordt regelmatig door Mieke Veerkamp workshops kunst met papier gehouden. In de afgelopen zomer was er ook een kunstmanifestatie.

Enkele vrijwilligers geven naast molenaar Zegers rondleidingen door het bedrijf. Het bestuur van de stichting heeft nog volop plannen en wensen. Graag willen bestuur en vrijwilligers een ruimte voor de ontvangst van de gasten en meer parkeerruimte. Ook is het bestuur nog op zoek naar enkele vrijwilligers. Personen die rondleidingen willen verzorgen, helpen met de productie of anderszins hun handen uit de mouwen willen steken zijn welkom. Wie interesse heeft kan gewoon een kijkje gaan nemen of contact opnemen met molenaar Piet Zegers.

Aanplant bomen aan oude Toren Allee

Stan Dekker, Leuvenheim

*"Quercus es der eeken name;
een scone boem ende bequame,
die beede groot wasset ende lanc.
Sine nature die es stranc
ende dat hi seere lange mach
geduren*

*Uit: Der Naturen Bloeme, Jacob van
Maerlant (13^e eeuw)*

De titel zal bij menigeen vraagtekens oproepen. Niet zozeer de bomen zullen verbazing wekken, maar van de Toren Allee zullen minder lezers zich een voorstelling kunnen vormen. Onder de Toren Allee verstonden de eigenaren en bewoners van het kasteel de Gelderse Toren in Spankeren de weg die tegenwoordig samenvalt met de N348, binnen de grenzen van het grondgebied van de toren, van Restaurant De Luchte in Spankeren tot aan de bebouwde kom van Leuvenheim. In het najaar van 2005, precies 275 jaar na de eerste aanplant van eiken op dit stuk weg, zijn over exact hetzelfde tracé opnieuw jonge eiken gepoot. Reden om stil te staan bij een stukje historie rond de Gelderse Toren "in het grensgebied van onze Marke". Een boeiend verhaal, dat in een tragedie leek te eindigen, maar dat nu weer een lichtpuntje biedt.

Uitzicht van de Geldersche Toren

Op de "Caarte des Hoog Adelyken Huys Den Geldersen Toorn" van de bezittingen van Wilt Gerrit Jan Baron van Broeckhuysen uit 1718 door I. v.d. Heuvel is nog niets te zien van een allee of laan, die later deel zou gaan uitmaken van achtereenvolgens de *grooten wegs der 1^e klasse n°. 8*, de *Rijksstraatweg* en ten slotte de N348. Op betreffende kaart is wel een *Weg van Zutphen naar Arnhem* aangegeven (Wyck, kaart 38). Deze loopt vanaf de *Sprongstraet*, het huidige Wilgenpad langs de boerderij het

“Ooievaarsnest”, in de richting van het voorterrein van de toren. Vandaar langs de *Hanck Mathe* aansluitend op de weg over het grondgebied van de

Detail van de kaart van het “Gedeelte van het Kwartier van Veluwen” door de cartograaf H. van Hooft (Versfelt, 71), waarop in 1773 de Toren Allee duidelijk zichtbaar is weergegeven. De allee is, door de dubbele beplanting met bomen aan weerszijden, als een strakke rechte laan door de landerijen herkenbaar, van De Luchte tot aan de Leuvense Enck. Op het grondgebied van de toren is de opzet van een parkaanleg met lange elkaar kruisende lanen prominent in kaart gebracht. Een dergelijk lanenstelsel van kruisende lijnen genoot overigens de voorkeur in de tuin- en parkaanleg van de achttiende eeuw.

toren, in een vrij rechte lijn naar de toen ook al bestaande (herberg) De Luchte. Daar sloot de weg aan op het nu nog bestaande tracé in de richting van Dieren. Deze weg was in de winter vrijwel zeker onbegaanbaar door hoog water van de IJssel. Daarom ging het reizen en trekken in die tijd via Spankeren, waarbij het grondgebied van de toren geheel werd gemeden. Van de *Groote Postweg* met de *Koude Herberg*, de tegenwoordige Oudeweg in Leuvenheim ging de weg over in de *Sprongstraet*, het huidige Wilgenpad. Daar passeerde men de boerderijen "Ooievaarsnest" en "Werveldijk".

Via de Spankerenseweg, destijds *Heerenweg* genoemd, trok men over de brug van de *Assenbeek* (thans Soerense Beek) vóór de Bockhorst langs naar de Luchte. Op de kaart is wel de nog bestaande oprijlaan van de Gelderse Toren duidelijk weergegeven. Deze laan leidt vanaf het voorterrein van de toren in zuidwestelijke richting in een rechte zichtlijn naar de toren van de Hervormde kerk in Spankeren. Op deze wijze werd de verbondenheid van de familie Van Broeckhuysen met de Spankerense kerk overduidelijk tot uitdrukking gebracht. De familie en ook latere eigenaren van de toren hadden er een grafkelder of werden op het kerkhof rond de kerk begraven. In een boedelbeschrijving van de Bockhorst uit 1840 bleek op een stuk grond bij de kerk nog het servituut te liggen, dat dit niet bepoot mocht worden *teneinde het uitzicht van de Geldersche Toren op de kerk niet te verhinderen* (Zadelhoff, 78). Deze prachtige, met inmiddels zeer oude zomerbeuken afgezette, goed onderhouden oprijlaan is een van de oudste bomenlanen van Gelderland.

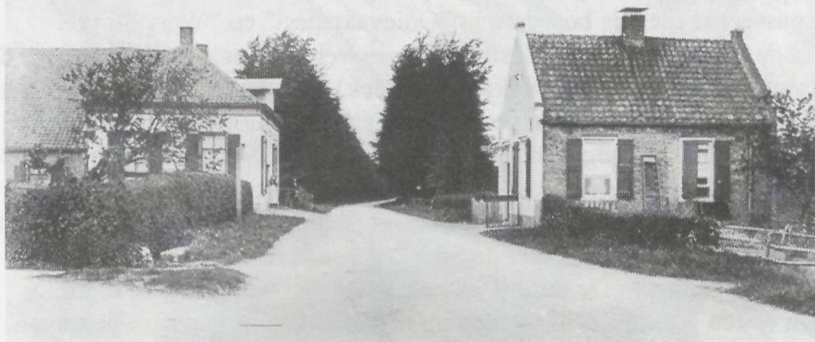
Afspraken over verleggen van de Heerenweg

Na het overlijden van W.G.J. van Broeckhuysen in 1729 werd zijn zoon Willem gehouden aan een convenant met het Ampt van Rheden en dat van Brummen, waarbij afspraken gemaakt waren met betrekking tot het verleggen van de *Heerenweg* (SSZ). Deze zou aangelegd worden *over 't landt* (van de Gelderse Toren) *ende door de nieuwe geplante allee ... tot meerder gerijf der reisende lieden*. De overeenkomst hield ook in dat de nieuwe weg *in een volkomen staet* aangeleverd diende te worden en deze *soo veel noodig met sandt te bestorten*. De in verval geraakte houten brug ter hoogte van de tegenwoordige boerderij de Gumster over de Soerense Beek *souden wat hooger op in desselfs Landen gelegd worden, midden in de allee die den Heer van Broeckhuijsen voornemens was te pooten van de Lugt aff tot een stuckweegs voorbij den Gelderschen toorn*.

De brug zou vervangen worden door een stenen brug en omdat deze door de verplaatsing geheel in het Brummense kwam te liggen, werd

overeengekomen dat de brug op gezamenlijke kosten van de beide Ambten gelegd én onderhouden zou worden. Tegenwoordig ligt er ter plaatse een duiker; een stenen grenspaal die daar in de jaren twintig van de vorige eeuw geplaatst werd, geeft de scheiding tussen de gemeenten Rheden en Brummen aan. De uitvoering van de overeenkomst was een slepende kwestie. Tot 10 mei 1730 stond het punt op de agenda in alle vergaderingen

Op een in 1903 verstuurde briefkaart zien we het begin van de Toren Allee vanaf Spankeren naar Leuvenheim. De uitbaters van De Luchte (links) hebben zich op de stoep geposteerd. Tegenover de herberg is nog het tolhuis te zien. Hier werd vanaf ongeveer 1829 tol werd geheven, om de kosten van de aanleg van nieuwe wegen te dekken. Na 1890 werd de Rijkstol opgeheven en deed het huis nog veertig jaar dienst als bierhuis (Elzebroek, 76).

van de ambtsjonkers van Brummen. In de overeenkomst wordt evenwel het bestaan van een laan met bomen bevestigd. De allee zal dus tussen 1718 en 1730, de periode tussen het gereed komen van de kaart van I. v.d. Heuvel en de uitvoering van het convenant tussen de Van Broeckhuysens en de beide Ambten, zijn aangelegd.

Aanvankelijk werd op de toren gesproken van de Dwarsallee. Begrijpelijk als we op de kaart de ligging ervan vergelijken ten opzichte van de oprijlaan. Men zou kunnen zeggen dat de allee dwars op de oprijlaan gelegen is. De inventarislijst van 1764, opgemaakt bij het overlijden Willem van Broeckhuysen, spreekt eveneens van de Dwarsallee. Door de familie Van Rhemen, na overlijden van Willem van Broeckhuysen in het bezit van het van de toren gekomen, wordt voor het eerst de naam *Toren Allée* gebezigd.

In het taxatierapport dat in 1838 opgemaakt werd, op verzoek van de erfgenamen van Wilt Gerrit Jan van Rhemen, komen vervolgens beide

benamingen weer voor. Volgens dat rapport worden vanaf De Luchte tot aan de brug op dat moment 229 *Eiken en Ypen Boomen* geteld en vanaf de brug tot aan het Wilgenpad 159. Dat er in het ontwerp van de allee van opzet sprake geweest is bij de oriëntatie van laan ten opzichte van de toren van de Grote Kerk in Brummen, ligt voor de hand. Zeker in combinatie met de bedongen zichtas op de kerk van Spankeren, waarvan men vanaf de oprijlaan óók de toren in het vizier had. Als men rekening houdt met het feit dat de Leuvenheimse Enk nog onbebouwd was, kwam halverwege de laan, onder het gebladerte van de bomen door, de toren van Brummen in het zicht. Bedenkt men daarbij dat de bewoners van de Gelderse Toren niet alleen zicht hadden op de toren van Spankeren maar ook uitzicht hadden op de toren van de kerk van Doesburg, dan zou de voorkeur voor nog een *torenzicht* zeker een rol meegespeeld kunnen hebben.

Gelegen op het grondgebied van de toren lag het voor de hand in de benaming de toren te betrekken. De inwoners van Spankeren spraken meestal van de *Torens Allee*. De Spankerense muziek die veelvuldig optrad "op de toren" sprak evenwel ook van *het opmarcheren van de Torens Allee* als men op de oprijlaan liep. Gewoonte getrouw sloegen de tamboers vanwege het ontbreken van publiek dan uitsluitend de trom. Vanaf 1900 werd de laan ook op diverse briefkaarten afgebeeld, hetgeen de bekendheid deed toenemen. De *Allee*, een deftig Frans leenwoord voor *laan*, kwam al veel eerder met name in Gelderland veelvuldig voor. In de bezittingen van kasteel Middachten wordt de Middachter Allee eveneens sedert 1729 vernoemd en in de Kadastrale Atlas van 1832 van de gemeente Rheden wordt de Bockhorst Allee vernoemd.

Een van de mooiste lanen van het land

Met deze rechte en veelal dubbel beplante lanen benadrukten de landgoedeigenaren op modieuze wijze hun omvangrijke bezittingen. De belommerde lanen, een lustoord waardig, boden de bewoners niet alleen de gelegenheid tot een aangename wandeling en een tocht met koets over het eigen grondbezit te maken. Naast deze romantische aanleiding speelden ook economische factoren een rol bij de aanleg van de lanen. Er was veel vraag naar hout van opgaande bomen. Eiken genoten de voorkeur vanwege duurzaamheid en brachten drie keer zoveel op als beuken. In 1821 wordt de allee geheel opgeslokt in het netwerk van rijkswegen als *het leggen van een aardenbaan, tot bestrating des grooten weg der 1^e klasse n°. 8* wordt aanbesteedt *tusschen het huis de Vos, nabij den Kanonsdijk en het begin van de straat te Dieren*. Vanaf 1850 is het aantal ritten per diligence van Arnhem

naar Zutphen, verzorgd door de firma Koenen uit Arnhem, via de Toren Allee, opgelopen tot drie per dag.

Als na de grondige verbouwing van de toren door Alexander baron van Rhemen omstreeks 1868 de aanleg van een park aan de orde komt, wordt in de ontwerptekening van de hand van vader en zoon van Lunteren de Toren Allee aangeduid als *Straet weg*. In de Geldersche Volks-almanak van 1904 treffen we de volgende omschrijving aan: *Door de Torenallee verstaat men dat gedeelte van den Rijksstraatweg tusschen Brummen en Dieren, waarvan de beplanting toekomt aan den eigenaar van den Gelderschen toren. Zij is geheel regt, ruim 20 minuten lang, aan weerszijden staat eene dubbele rij sierlijke beukenbomen, nu bijna 40 jaren oud, waaronder elzenhout groeit: en voegt daaraan toe: eene tweede Middachterallée in wording* (Werner, I 245).

Inmiddels hebben dus de eiken het veld geruimd voor beuken. Gezien de gemiddelde leeftijd van eikenbomen van 120 jaar is het aannemelijk dat de bomen in de jaren vijftig van de negentiende eeuw gerooid zijn. Naast de toenemende drukte op de Toren Allee nam vanaf 1865 ook het treinverkeer toe. Men kon nu ook vanuit de trein het landschap tussen Spankeren en Leuvenheim gadeslaan en dat leverde onder andere de volgende passage op: *Eén van die fraaie gezichtspunten is de blik op den Gelderschen Toren door de opzettelijk daartoe in de zoogenaamde Torenallée gelaten opening* (Werner, II 199). Dat er ernst gemaakt wordt met het onderhoud van de laan, valt ook af te leiden uit het onderschrift bij een foto van Fotopersbureau Eiselin uit Zwolle, gedateerd 16 maart 1934, waarop de weg te zien is in de richting van Leuvenheim ter hoogte van het in aanbouw zijnde nummer 45, dat luidt: *Op deskundig advies van Staatsbosch Beheer zullen 50 % der boomen van de Torensche allee (boom om boom) – tusschen Dieren en Brummen – gerooid worden. Deze allee is met de Middachter allee een van de mooiste lanen van ons land en om de boomen voldoende lucht te schenken is deze opruiming noodig.*

Oude luister deels hersteld

Toen in 1926 rijk en provincie wegenplannen moesten opstellen, stond bij bestaande wegen verbreding, overzichtelijkheid en veiligheid voorop. De bestrating bestond in die tijd uit klinkers in visgraatmotief. Dit is duidelijk te

Het einde van de Toren Allee op een foto uit de zomer van 1969. Bij Restaurant de Luchte staan de laatste twee beuken nog overeind. Inmiddels lagen 700 reuzen geveld terzijde van het fietspad. Door de kaalslag veranderde het aanzien van de idyllische allee in een bloot polderlandschap.

zien op een foto uit het politie-archief genomen op de splitsing bij de Luchte naar aanleiding van een aanrijding tussen een automobilist en een wielrijder. Vervolgens werd de weg als *Rijksstraatweg* van beton voorzien. Door de toenemende verkeersdrukten moesten steeds meer bomen langs de inmiddels twee eeuwen oude allee het ontgelden. De toen geldende *herplantingsplicht* werd niet zo nauw nageleefd. En voor het aanleggen van de fietspaden op initiatief van de ANWB in 1934, hoe lofwaardig ook, werd ruimte tussen de binnenste rij bomen en de weg benut. Dit heeft de bomen uiteraard ook geen goed gedaan.

Uiteindelijk werden in 1969 alle bomen gerooid ten behoeve van de veiligheid van het verkeer. In 35 jaar hebben we niet kunnen wennen aan het polderuitzicht aan deze zoom van de Veluwe. De hoop vervloog ooit nog de luister van een beplante laan terug te zien. Maar met de aanplant van 171 inlandse zomereiken met de stoere Latijnse naam *Quercus robur* op dit tracé

van de N348 aan de kant van de toren heeft de "Provincie" een pluim én een aanmoedigingsprijs verdiend. De andere zijde van de weg eveneens in oude luister herstellen, ook daarmee zouden bestuurders eer mee inleggen. Wij hopen intussen met de dichter Jacob van Maerlant dat de jonge eiken telgen op deze historische plaats een lang leven beschoren mag zijn.

Met dank aan A.Th.G. Elzebroek en G. Hummelman,

Bronnen

Gelders Archief, Arnhem, Archief Van Rhemen

SSZ, Stad – en Streekarchief Zutphen, Brummen 2.001, inv.nr 73

Stan Dekker, *Van Lovenen tot Leuvenheim*, Vereniging Leuvenheims Belang, Leuvenheim, 2000

A.Th.G. Elzebroek, *Spankeren ... nooit van gehoord !*, Belangenvereniging Spankeren

H.J. Versfelt, *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773 – 1794*, Groningen, 2003

H.M. Werner, I *De Geldersche Toren*, Geldersche Volks-almanak, Arnhem, 1904

H.M. Werner, II *De Geldersche Toren of het Huis te Spankeren*, In *Geldersche Kastelen*, Deel I, Arnhem, 1906

Jhr. Dr. H.W.M. van der Wyck en Enklaar-Lagendijk, J., *Gelderse Buitenplaatsen*. Canaletto, Alphen a/d Rijn,

F. van Zadelhof, *Dieren Spankerenen Laag-Soeren in vroeger tijden*, Rheden-Rozendaal, 1958

Spiritisme op Rhienderstein

Rhienderstein is een van de vele vroeg-negentiende landhuizen die Brummen kent, in de oorlog befaamd geworden door eigenaar Lau Beijnen, die vanwege zijn verzetswerk door de Duitsers werd geëxecuteerd. Een straat is naar hem vernoemd, opdat hij nimmer vergeten zal worden. Heel anders dan zijn moeder, waarvan niemand meer weet dat zij destijds landelijk beroering wakte door haar spiritistische activiteiten.

Onvoldoende capaciteiten voor beheer Rhienderstein?

De hele geschiedenis is onlangs boven water gekomen door een diepgravende studie van dr. Derk Jansen, die erover publiceerde in het *Tijdschrift voor de historie van Zutphen en omgeving*. Genoemde moeder heette Anna Christina Elizabeth van Geuns (1868-1935). Zij werd geboren op 12 maart 1868 te Utrecht. Volgde in Den Haag een kunstopleiding en trouwde in 1892 met Christiaan Beijnen, die aanmerkelijk ouder was en een opleiding in de landbouw had gevolgd. Huize Rhienderstein te Brummen was al jaren in het bezit van de familie Ontijd en kwam door vererving in bezit van de familie van Anna van Geuns en daardoor Beijnen. Zoon Chris was mede door zijn opleiding geknipt om het landgoed te beheren, maar toen hun kinderen Laurens en Elizabeth respectievelijk te Delft en te Leiden gingen studeren, verhuisde het gezin naar den Haag. Rhienderstein werd verhuurd aan de burgemeester van Brummen, Louis Bosch van Rosenthal. In 1926 overleed Christiaan Beijnen.

Hij had zijn vrouw bezworen, om niet naar Rhienderstein terug te gaan, omdat hij twijfelde aan haar capaciteiten om huis en landgoed te beheren. Dat had hij goed gezien, want het huis werd door haar al te royaal verbouwd en er kwam een rijtuig met koetsier, waarvoor diverse percelen bos moesten worden verkocht. Daarover ruziede zij met haar zoon, die het maar belachelijk vond dat zij twaalf bosarbeiders in dienst had. Mede door deze omstandigheden moest het landgoed uiteindelijk in 1943 verkocht worden; zoon Lau bleef er nog wel wonen, dook in het verzet, met de reeds vermelde fatale afloop.

Terug naar Anna Beijnen. In de familie doen altijd nog verhalen de ronde over Rhienderstein en haar bezitster. Het zou er gespookt hebben en tante Beijnen nam met behulp van een smid, die magnetische krachten had, maatregelen om die spoken uit te drijven. Ze hield zich erg bezig met de in Zutphen zo vermaarde sir Philip Sidney; volgens haar zoon was ze verliefd

Huize Rhienderstein dateert van 1829. In de negentiende eeuw heeft het ook geruime tijd Radeland geheten. Het heeft in al die jaren vele eigenaren gekend

spiritistische seances. Mevrouw Beijnen was er namelijk van overtuigd geraakt; dat diens geest rondwaarde op Rhienderstein. Sidney was een Engelse edelman-dichter, die in de slag om Zutphen in 1586 is gesneuveld.

Seance-avonden

Op Rhienderstein organiseerde ze zgn seance-avonden; maar tijdens de eerste twee had Sidney zich tot haar grote spijt niet gemanifesteerd. Op de derde seance-avond moest ze wegens hoofdpijn verstek laten gaan, "En ziet... net op die seance komt Sir Philip, en toen hem werd gezegd dat ik er niet was geeft hij voor mij de boodschap af, *divided we fall, united we stay*. Dat was klare humbug! En nog wel duimendik erop liggend, alsof Sidney niet heel goed van zelf zou weten, dat ik niet heen was gegaan", schrijft Anna Beijnen zelf.

Ze was een ambitieuze vrouw, die van plan is geweest een biografie te schrijven over Sir Philip Sidney, over wie al een boekenkast is te vullen. Dat is er ook niet van gekomen. Wel een een boek over het spiritisme. In 1920 publiceerde zij bij uitgeverij Van Dishoeck te Bussum haar *Het Spiritisme (Waarheid en Waarde)*, een boek van maar liefst 314 bladzijden.

Een belangwekkend geschrift, degene die zich in het spiritisme wil verdiepen kan niet om het boek van die Brummense mevrouw heen! De totstandkoming van dat boek heeft nogal wat voeten in aarde gehad.

Op de vergadering van Moderne Theologen van 2 mei 1916 te Amsterdam hield de remonstrantse predikant van Rotterdam P. Eldering, een lezing. Hem werd door de Nederlandschen Protestantenvbond (NPB) gevraagd een boek over het spiritisme te schrijven. Het manuscript dat hij hetzelfde jaar nog aan een commissie presenteerde heette *Het Hedendaagse spiritisme*. Het was kritisch over het onderwerp. In de vierdaagse vergadering van De Commissie in oktober van hetzelfde jaar in Groningen kwam het spiritisme weer uitgebreid ter sprake. Het spits werd afgebeten door mevrouw Beijnen, die als modern-vrijzinnige doopsgezinde ook lid was van de NPB en op de jaarvergadering de afdeling Brummen vertegenwoordigde. In een vrij breed betoog gaf zij aan veel te zien in een ernstig onderzoek van het spiritisme en het occultisme, aangezien zij van deze zaken steun verwachtte voor het godsdienstige leven. Kort daarop deed ze de toezegging dat boek te zullen schrijven. Begin juli 1918 was het manuscript gereed, dat zij ter beoordeling voorlegde aan enkele theologen, die het nogal kritisch beoordeelden. Predikant J.J. Meijer betitelde de door haar aangevoerde feiten en bewijzen als "onduidelijk, oncontroleerbaar, naïef en vaag".

Mevrouw Beijnen was door de kritiek behoorlijk geraakt, hetgeen haar antwoord van 24 mei 1919 ongewoon scherp maakte. Het was haar duidelijk geworden, dat het nooit de bedoeling geweest was om hoor en wederhoor toe te passen en dat de uitgave van een pro-spiritistisch boek nimmer serieus werd overwogen. "De geprikkelde toon uwer kritiek wekt den indruk, dat mijn manuscript u een onwelkome verrassing was". Schrijft ze.

Auteur Derk Jansen is in het bijzonder geïnteresseerd in de cultuur-historische betekenis van de zogenaemde Kleine Godsdiensten, waaronder het spiritisme, ook wel modern spiritualisme genoemd. Hij bekijkt het gehele onderwerp vooral wetenschappelijk, en is tamelijk mild over het boek: "De argumenten waarmee zij het oordeel van de commissie bestreed, snijden hout en het verbaast dan ook niet, dat het onder eigen auspiciën uitgegeven boek tenslotte tot de spiritistische canon is gaan behoren. Haar tegendraadse boek, waarin haar ervaringen met de geest van Sir Philip Sidney omstandig aan de orde komen, is het werk van een gelovige en zelfstandige vrouw die, stammend uit het patriciaat en begiftigd met een

helder verstand, haar visie op een ten onrechte verwaarloosd geloofsgoed dacht te moeten geven en die met kennis van zaken over het spiritisme schreef. Volgens de parapsycholoog Tenhaeff behoorde zij tot de bekendere spiritisten uit de eerste helft van de twintigste eeuw”.

Tot zover dr. Derk Jansen (68) Oenkerk, oud-docent theologie aan de Noordelijke Leergangen te Leeuwarden. Hij promoveerde in 1994 op het onderwerp: *Op zoek naar nieuwe zekerheid. Negentiende-eeuwse protestanten en het spiritisme*. Hij is lid van de NPB en historicus.

Stichtster NPB-kerkje

Toevallig verscheen, kort na publicatie van Jansen's artikel, een boek dat eveneens over mevr. Beijnen en Rhienderstein gaat, althans enkele fragmenten.. Het heet “100 jaar NPB Brummen”, door Wim Overmars uit Eerbeek. Ook hierin staat uitgebreid de historie van het denken en doen van mevrouw Beijnen en het spiritisme. Ze heeft in de afd. Brummen een prominente rol had gespeeld, bestuurslid. Het zal niet altijd goed geboterd hebben, want in 1920 beëindigde ze het lidmaatschap van de NPB. Evenwel, dat kwam weer goed, zodanig zelfs dat ze in 1927 voorzitter van de afdeling werd. In deze functie speelde ze een grote rol in de totstandkoming van het huidige NPB-kerkje in de Van Vuurenstraat. Bij haar overlijden kreeg ze van de afdeling ook nog een aandoenlijk gedicht mee, *Een ledige plaats*. Maar haar filosofie heeft ze er niet blijvend kunnen uitdragen, daarvan getuigt de distantiëring van Wim Overmars in zijn gedenkboek.”Voor alle duidelijkheid dient hier vermeld te worden dat spiritisme later bij de Protestantenbond geen enkele betekenis meer had. De belangstelling van mevr. Beijnen paste in het tijdsbeeld, maar de discussie die eruit voortkwam, laat aan duidelijkheid over opvattingen niets te wensen over”.

Van dr. Derk Jansen verneem ik nog dat het spiritisme tegenwoordig veel van zijn opvattingen aan *New Age* heeft moeten afstaan. Het landgoed Rhienderstein kreeg intussen de ene na de andere eigenaar. Na mevrouw Beijnen hebben er nog minstens zes anderen de scepter gezwaaid, sinds twee jaar H. van der Heijden, die er met zijn vrouw (fijn) woont. Niettemin, de volkspraak wil dat het er vroeger zou hebben gespookt. Zouden alle verwickelingen ermee te maken hebben?

Verwaarloosd Biedermeier-kabinet gerestaureerd

Bij een bezoekje aan de familie Sloot in de Meengatstraat te Brummen ontwaarde ik een Biedermeier-kabinet uit de eerste helft van de negentiende eeuw, waaraan een rijke geschiedenis verbonden zit. Riekie laat er zich erbij fotograferen en Martinus vertelt.

Dijkdoorbraak 1926

“Ooit stond die nu zo mooie kast in ons ouderlijk huis, een toen nog bestaand boerderijtje hiernaast. Vanwege het gevaar van overstroming – iedereen dacht destijds nog met angst aan het hoogwater en de dijkdoorbraak in Cortenoever in 1926 – stond het kabinet op een *stenen* verhoging van ongeveer 25 cm. Midden op de kast had mijn vrome moeder een crucifix geplaatst, en aan beide zijden geknielde devote engelen. Hoe lang het kabinet, dat van de eerste helft negentiende eeuw dateerde, al in de familie was, is onbekend. Zeker is wel dat mijn moeder het vanuit Nijmegen naar Brummen meebracht. Hij werd simpelweg in de huiskuchen geplaatst. Vaak heb ik destijds mijn oudere zussen er het eetgerei uit zien halen, maar toen na enkele jaren het sluiten van de deuren niet meer lukte, werd de kast zonder deuren (de *speunen* werkten niet meer) gedegradeerd tot opbergmeubel. Hij kreeg een nóg minderwaardiger plek, in het washok. Toen na enkele jaren de opbouw van het kabinet als een kaartenhuis in elkaar dreigde te storten, degradeerde de kast opnieuw: het bovendeel werd weggekieperd en de onderkast kreeg een plaats op de *deel*, naast het kalverenhok. De deuren hebben nog jaren op de *hilde* gelegen, op het hooi.

Ook op de nieuwe plaats ging het onderstuk van het bijna wandelende meubelstuk nog verder naar z'n mallemoer, door de worm en de ingevreten gaten in de laden. Gevolg, de kast verhuisde naar een gammel schuurtje. Als volwassen knul heb ik hem daar zelf neergezet, omdat hij in mijn optiek toch enige waarde had. De spirituele reis van de restauratie is toen al begonnen, maar de feitelijke

Riekje Sloot is maar wat trots op het door haar man gerestaureerde kabinet

aanpak zou nog vele jaren op zich laten wachten. Bij mijn huwelijk nam ik het wrak mee en deed er jarenlang niks mee. Ik kreeg pas zin erin nadat ik in de meubelbranch kwam te werken. Maar ja, een kabinet restaureren, in zo'n liederlijke staat, zou een monsterklus

zijn. Het begin lag in het verwerven van geschikt hout, want er moest veel vervangen en aangevuld worden! Op de grote kerkemarkt kocht ik een oud eiken ledikant, een twijfelaar. Jarenlang heb ik aan de reconstructie gewerkt.

Kundig gerestaureerd

Aan de kastdeuren is voor een kenner wel te zien dat er goed rekening is gehouden met het "paren" en het in symmetrie brengen van het aanzicht. Overgenomen kennis van een oude meubelmaker. De deuren heb ik laten "slissen" bij Pasman van de Velde, want daar had ik zelfs geen eenvoudige machientje voor. De kap, het bovenstuk, heb ik opgebouwd uit verschillende delen, omdat ik een indrukwekkende bekroning wilde maken. Nou, zeg zelf, is het niet schitterend gelukt! (Martinus grinnikt tevreden). De hele kap is van handgeschaafd massiefeiken. Het beslagwerk heb ik in een klein winkeltje in Zwolle gekocht, en geloof het of niet, de gaten in de lade-voorstukken, met die slijtkring rondom, was exact hetzelfde als het oude sluitwerk. Toch is het kabinet nog niet af, want op de deuren links en rechts moet ook nog een *entarsisch* gedraaide kolom komen, onder afgezet met een *basement* en boven een *kapiteel*. Ik wil nog een keer naar een speciale winkel in Sneek gaan, voor de aanschaf van ontbrekende onderdelen, en dan komt misschien álles in de originele staat. Dan is het kabinet echt af!". Martinus glundert. PW

PS. Ondanks doorvragen heeft Martinus mij de betekenis van enkele vakwoorden als *slissen* en *entarsisch* niet kunnen verklaren. Wie wel?

Lezing De Marke in Beekbergen

Het was een interessante avond met de heer Schlüter, op 8 maart jl. Hij hield een rustig betoog over die Duitse seizoenwerkers in het vroegere Nederland; na de pauze dia's hierover. In z'n betoog miste ik wel iets het culturele element en heb daarover iets gezegd. Na de pauze heeft hij dat gereleveerd. Schlüter is te rade gegaan bij de schriftelijke bronnen over de zogenaamde trekarbeiders en dat was wel interessant. Maar verstand van het boerenbedrijf zoals dat vroeger werd uitgeoefend had hij volgens mij weinig. De alledaagse praktijk en de omgang met de Hannekemaaiers is sinds 1880 verleden tijd en daarover zijn weinig gegevens bekend.

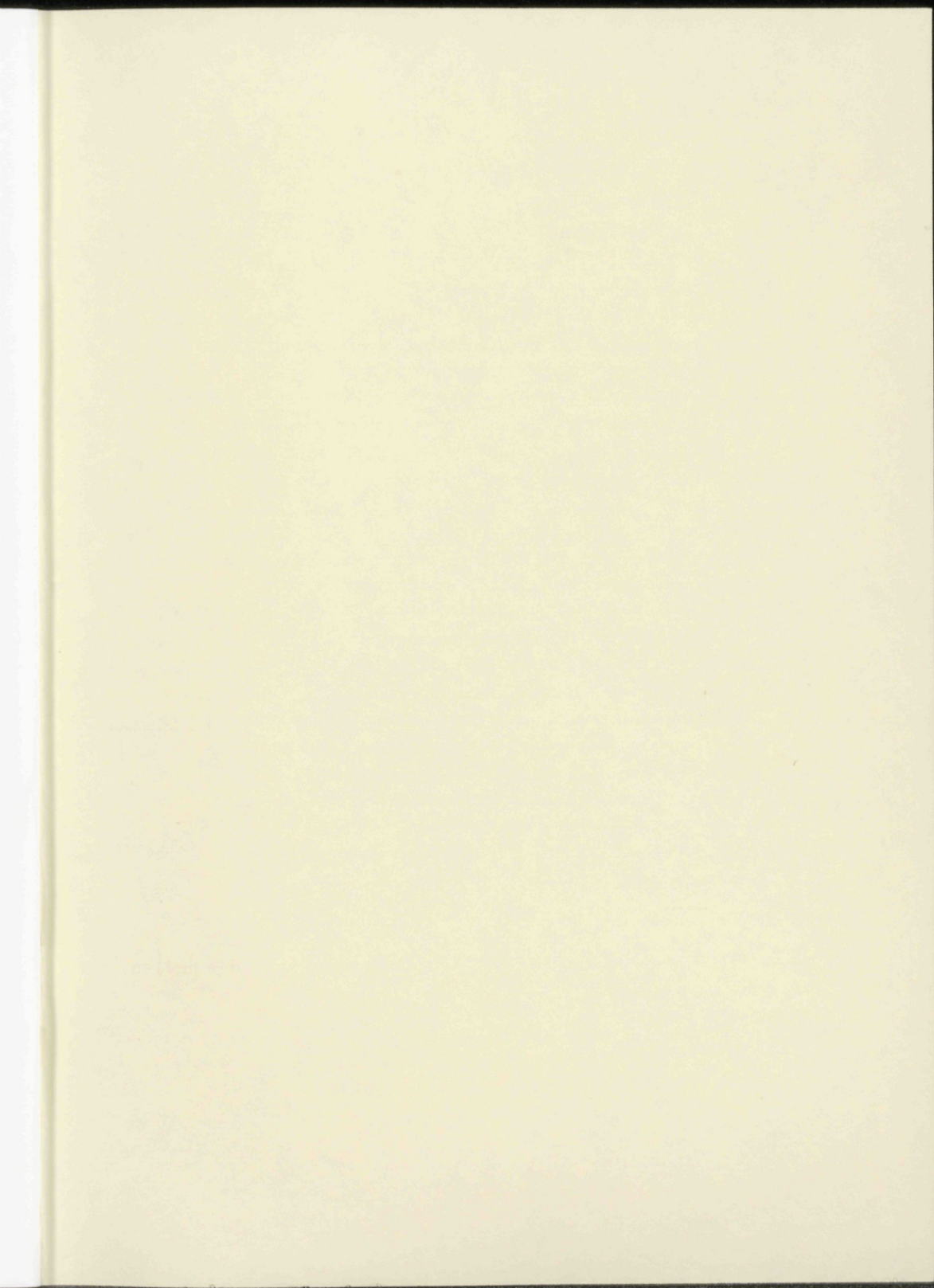
In de Friese literatuur is daarover nog wel iets terug te vinden. Uitzonderingen daargelaten handelen Friese boerenromans meestal over een boerendochter die met de knecht wil trouwen, ofwel over een boerenzoon die met een boerenmeid wil trouwen. Dat levert legio conflicten op vanwege het standsverschil. De voorzitter deed aan het eind van de avond nog een aardige duit in het zakje door iets voor te lezen over gierige en huichelachtige boeren, die wel iets voorlezen uit de bijbel wat goed van pas kwam, maar kritiek op de ellendige arbeidsomstandigheden buiten beschouwing lieten!

Zoals je weet werden de koeien in het voorjaar vanuit de stal naar het weiland gebracht. In de stal was het een vreselijke smerige bende, die door de knechten en de meiden moest worden opgeruimd. In de Friese koeienstallen stonden de koeien vaak twee aan twee met daartussen houten schotten en daarachter liep de grup. De tussenruimten tussen de schotten werden opgevuld met een laag stro en daar konden de Hannekemaaiers 's nachts hun intrek nemen. Daar werd hen 's avonds het middageten gebracht. Ze mochten niet in de keuken komen. Schlüter noemde een voorbeeld dat de trekarbeiders in een schuur werden ondergebracht. Dat is uiteraard ook mogelijk, maar volgens mij verbleven ze in de regel in de stal.

Bij de dia's was een foto van een stel arbeiders op een rijtje, die aan het maaïen zouden zijn. Die verklaring klopte volgens mij niet. Vroeger werd met de zeis gemaaid per zwad, dat is een laag, regel of ril gras, welke bij het maaïen met de zeis ontstaat. Het eerste zwad werd gemaaid door de meest geroutineerde maaier, het tweede zwad door de volgende maaier op enige afstand en die werd weer op enige afstand gevolgd door de volgende maaier. Wanneer de maaier van het eerste zwad moe werd bestond het gevaar, dat de tweede maaier hem in de hielen maaide enz. Er moest daarom steeds goed worden doorgewerkt!

Tenslotte het akelige verhaal van een Friese boer, die twee zoons had en met hen in het voorjaar een stuk grasland met de zeis ging maaïen. De boer voorop en de zoons, die nog jong waren, klungelden er achter aan. Een paar jaar later werd weer op dezelfde manier begonnen met maaïen, maar nu waren de zoons groter en sterker geworden en de boer werd ingehaald met het maaïen. De boer gooide de zeis neer en ging naar huis zonder iets te zeggen. Toen de zoons thuis kwamen van het maaïen had de boer zich opgehangen aan een hanebalk ...

Wietse Venema

Oproep aan de lezers

Elke lezer van De Marke kan zijn vereniging een dienst bewijzen, door het blad ook aan vrienden en kennissen voor te leggen! Met de vraag: wil ook jij lid worden? De ervaring is dat, als de mensen eenmaal kennis hebben gemaakt met ons ledenblad, ze best graag lid van De Marke willen worden. De voordelen ervan zijn:

- Interessante artikelen uit je eigen gebied. Het is een stimulans om zelf iets (meer) aan historisch onderzoek te doen in je eigen dorp of regio. En er eventueel zelf een stukje over te schrijven!
- Het lidmaatschap kost slechts € 14 per jaar. Aanmelding bij secretaris Clara Uenk, Eerbeek; tel. 0313-652 553.
- Behalve tweemaal per jaar dit mooie blad, kent De Marke nog vele andere activiteiten, vooral de lezingen. Gemiddeld wel acht avonden per jaar, in een van de plaatsen van ons werkgebied.
- Een aantal keren per jaar stuurt de secretaris een bulletin aan alle leden, met daarin, behalve een aankondiging van de a.s.lezing, een lijstje van aangeschafte boeken, die de leden gratis uit de eigen bibliotheek kunnen lenen.
- Nóg meer leuks aan De Marke: twee keer per jaar organiseert deze club een boeiende EXCURSIE, per bus of eigen auto. Resp. een hele dag en een halve dag. Soms is de animo zo groot, dat er een "stop" zit op het aantal deelnemers.

De conclusie kan duidelijk zijn: direct na lezing van dit blad het aan anderen doorgeven en hen wijzen op de aangename gevolgen van het lidmaatschap van De Marke!